

Réti Zoltán

Gondolatok Madách és Csesztve körül

Miért foglalkozom *Madách Imre* műveinek képi megjelenítésével és miért akvarellal, kérdezték már tőlem többen.

A válasz nagyon egyszerű, nem tudom. Ezen nem gondolkoztam, a képek kívánczoltak belőlem (nem kipattantak).

Ahogy az lenni szokott, az elolvasottak után gondolkoztam, töprengtem, megindult a fantáziám, egy-egy sor, gondolat szenvedélyesen az agyamba fészkelte magát, s rajzokkal, akvarellel próbáltam rögzíteni azokat a képeket, melyeket magamban láttam. S bár tudom, hogy a monokróm rajzzal mindent tökéletesen ki lehet fejezni, nálam ez a természetes megjelenítés mindig színesen jelentkezett (jelentkezik most is). Ezért maradtam az akvarellnél.

Meg kell vallanom, hogy nekem az akvarell „szent” anyag, nagyon szeretem az áttetszőségét, a finomságát és erejét, s azt, hogy szinte mindent ki lehet vele fejezni. Lehet használni rajzosan és tónusosan, színesen és egyszínűen, mindent elbír, csak a durva, vastag fedéseket nem. Éppen ezért megkérdőjelezhető az a törekvés, mely az akvarell eme kiváló kívülállását a többi technikától úgy akarja megszüntetni, hogy minden technikát elfogad akvarellnek (vízfestésnek), ami vízzel oldható festékkel készül. Márpedig ilyen módon megszűnik az akvarell-festésnek éppen az a bája, amivel más anyagok nem rendelkeznek, hiába oldhatók vízzel. A jó papírra készített akvarell, ha a festék minőségére is ügyelünk, ugyanúgy évszázadokat bír ki, mint a vászonra festett olaj. A napfény és a víz egyformán tönkretesz mindkettőt, ha a tárolásnál nem vigyázunk.

Tehát én színesen láttam és nekem erre az akvarell volt a legtermészetesebb. Nem gondoltam arra, hogy ki miként oldotta meg eddig Madách műveinek képi megjelenítését. Amit és ahogyan éreztem, azt csináltam.

Ámde, hogy a Madách név és Csesztve számomra mást jelenthet, mint sokaknak, az valószínű. Ennek okait próbálom megmagyarázni, a magam számára is.

Anyám többször mondogatta, hogy életének legszebb pár évét fiatal korában Csesztvén töltötte, Madáchéknál a kastélyban. Nekem csodálatos mesének tűnt az egész. Csesztve és a kastély távoli boldogságban lebegett előttem. Abban az időben a csesztvei kastélyban Madách

Pál lakott - Madách Imre unokaöccse - három lányával, feleségével és édesanyjával. Ide került az anyám 1903-ban, játszó dajkának. Ezt édesanyám 1974-ben, tehát 71 évvel később így mondta magnóra:

„Madáchéknál volt két kisbaba. Az egyik kilenc hónapos (Palcsi), a másik két éves (Ellii). A szoptató dada vadkerti származású, nagyon szép, tiszta menyecske volt. Amikor kiszoptatták a gyerekeket, akkor mondták neki, hogy jó lenne valami kislány, aki eljönne a gyerekek mellé játszani. Volt ott egy másik dada is, aki mosott rájuk peluskát, meg mindent. Eljött édesanyámhoz (Vadkertre) a szoptatós dajka és mondta, hogy nagyvasszonyka (így szólították nagyanyámat, mert olyan városias, polgári ruhában járt), itt vannak magának ezek a gyerekek, adjon egyet Madáchékhoz. Egy kislány kellene. Én akkor tizenhárom éves voltam. Vigye el ezt, mondta anyám. Aztán elment velem Csesztvére. Ott látták, hogy ügyes kislány vagyok, mindjárt meg is egyeztünk. Három forintot adtak egy hónapra. Hát ott én a gyerekekkel játszottam (a két kisebbik leánnyal). Nagyon szerettem őket, ők is engem. Így egy évig voltam ott, aztán a másik dadát is elküldték, azt, aki mosott rájuk. Én meg ott maradtam náluk még három évig.

Mindig bent voltam a gyerekekkel. Aztán meghalt Madách Pál, negyvenkilenc éves korában. Megbetegedett, járt hozzá egy orvos Balassagyarmatról. Nem gondolták, hogy komoly a dolog. Egyszer éjszaka csak szalad az Alice (a nagyobbik leány), szalad az udvarra, a spajzba ecetért. Ugye, orvos nem volt, megdörzsölték az apának a fejét, meg a szemét. Minket is felébresztettek, mentünk be a hálószobába, már akkorra meg is halt. Negyvenkilenc éves volt. Azt is tudom, hogy január ötödike volt. Nem tudom, hogy miben halt meg, de a feje fájt mindig. Az is érdekes, hogy a szakácsné többször mondta, hogy ebben a házban valaki meg fog halni. Nagy vadászkutyája volt Madáchnak, ez a kutya a hálószoba ablaka alatt nagy gödröt ásott. Erre mondta az öregasszony, a szakácsné, hogy valaki halott lesz ebben a házban. Mi nem gondoltuk volna, de rá két hétre megbetegedett Madách, és meg is halt. Pont csütörtöki nap betegedett meg és pontosan két hétre rá, csütörtöki napon halt meg.

A birtok már pusztulóban volt, az már el volt egyezve, hogy valahova Esztergomba elmegy valaminek, valami vezető embernek. Már be is volt pakolva a bútor is, meg minden.

Hogy meghalt, elmaradt minden. Azért az olyan borzasztó volt igazán. Az egyik kislány öt éves volt, a másik hatodik, mert már iskolába kellett volna mennie... Mondjuk nekik, hogy meghalt apa. Odamennek az ágyhoz, azt mondja a kisebb, apuskám még alszik. A másik már okosabb volt, én tudom, hogy meg van halva, mondta. Akkor mindjárt befogattak a kocsiba, aztán elvittek minket Gyarmatra. Az asszonynak, Madáchnének még éltek a szülei Gyarmaton. Míg eltemették, ott voltunk Gyarmaton. Aztán később bejöttek ide lakni.

A temetés után semeddig nem maradtam”.

Amikor nagyobb lettem, jóindulatú együttérzéssel, vegyes kétkedéssel hallgattam a sok-sok elbeszélést Csesztvéről.

Már-már nem vettem komolyan. Történt azonban úgy az 1970-es évek elején, hogy az anyámat kivittem Bakóra és Csesztvére. Nagyon szeretett, különösen a régi ismerősöknek örült. De később már nem volt senki rajta kívül, aki emlékezett a szép napokra. Tehát az egyik csesztve-i kirándulásunk alkalmával felmentünk a kastélyba. Éppen ott volt Alice néni is.

Hát azt nem lehet leírni, mennyire megörültek egymásnak.

De jött a ráadás! Éppen ott volt a két „kislány”, olyan hetven év körüli nagyon elegáns, nagyon csinos hölgyek. Amikor megtudták, hogy Alice néni kivel ölelkezik, anyámat összecirógatták, nevettek nagyokat és úgy sétáltak hármásban, mint régen az udvaron, a szobákban és a nagy fák között a kertben.

Nagyon érdekelt engem, hogy mit hallott az anyám Madách Imréről, az ötven évvel korábban Csesztvén élt földbirtokosról és a nagy költőről. Az *Ember tragédiája* írójáról. Milyen kép élt a nagy emberről a kastélyban és a kastélyon kívül.

Anyámnak nagyon határozott Madách-képe volt. Ez nyilván a csesztvei környezetében Madách Imréről elhangzottak alapján alakult ki benne. S a költőről sokat beszéltek benn a kastélyban is, és az udvarban és a faluban egyaránt. Az anyámban kialakult Madách-képet meg is festettem (120.90 cm, olaj, vászon 198), a balassagyarmati képtár tulajdona. (Lángoló fák közt, az ég felé törekvő ágak alatt, sétáját megszakítva, egy fának dőlve, kezében könyvet, vagy jegyzetfüzetet tartva látható a költő, háttérben a csesztvei kastéllyal, valahol lent a völgyben, a falubéli kis házikókkal. Bennem ez a kép él a csesztvei Madách Imréről.

Mindig azt hallottam az anyámtól, hogy az emberek sokat emlegették, az idősebbek büszkék voltak, hogy ismerték.

Nagy tisztelettel szóltak róla, de azt mindig hozzátették, hogy nem beszélgetős ember, ritkán szólított meg valakit.

Sokat sétált a kertben a fák között, meg-megállt, gondolkozott, jegyzetelt, és ők messziről figyelték. Azt is emlegették, hogy nagyon érzékeny, gyenge ember volt, sokszor fázott és ha rosszabb idő volt, a köpenyébe burkolózott.

Hogy tényleg így lett volna, nem lehet bizonyítani, mindenesetre az anyám úgy hitte, ez a valóság.

Anyám úgy gondolta, annyira tisztelték, hogy már szinte félték tőle. Mondták még, hogy jó ember volt, ritkán beszélt, de akkor finoman.

Hogy az anyám elbeszéléseit komolyan kell venni, már rég tudom. Pár éve meggyőződtem történeteinek hitelességéről. Ugyanis kezembe került *Kálnay Nándor* csesztvei földbirtokos és tanító „Kronikás évkönyve” című könyvecskéje, melyben évenkénti felsorolásban leír mindent, ami vele megtörtént, illetve amiről tudomást szerzett. Átnéztem és ellenőriztem, hogy vajon alátámasztják-e az anyám által elmondottakat. Imre néhány példa:

„1901. január 3.

Nagy gyász érte Csesztvét, ugyanis Madách Pál, földbirtokosunk ma hajnalban 4 1/2 órakor két heti szenvedés után szívhűtésben a család és mindnyájunknak mély bánatára életének 49. évében meghalt...

... számos újítást hozott be a modern gazdasági elvek mintájára, sajnos azosnban, hogy az elemi csapások miatt sok be nem vált s kárát vallotta...

... Madách Pál a kalocsei érsekség birtokaira főintézőnek neveztetett ki, ez állását azonban bekövetkezett halála miatt már nem foglalhatta el.

január 5.

Ma délután 2 órakor van Madách Pál temetése, oly nagyszerű, hogy Csesztvén ritkítja párját.”

A fentiek alapján tehát igaz a két hét, a 49 év, hogy a gazdaság tönkrement, az állás vállalás (csak nem Esztergom, hanem Kalocsa). És az is igaz, hogy csütörtökön halt meg Madách Pál (megnéztem az öröknaptárban).

Az anyám ott tévesztett, hogy ötödikét mondta a halál napjának, holott az harmadika volt. Az ötödike is jó, de akkor a temetés volt.

Azért boncolgatom ezeket, mert fontos tudni, hogy a magnószalagra mondottak meg-egyeznek-e a más által leírtakkal.

Ezek alapján a Madách Imréről kialakított képet is igaznak lehet tekinteni, legalábbis azt a képet, amilyen a környezetében később még élt azokban, akik ismerték. Természetesen másként ismerte Madách Imrét a közvetlen családtag és megint másként a szellemi jó barát, de ez is egy kép.

Csesztvéhez kötődésemnek van egy kedves emléke. Amikor először jártam Csesztvén, 1931-ben, az evangélikus iskola avatásának napján, nyolc éves koromban, amit az apám épített, aki építési vállalkozó volt. A környéken sok házat, középületet épített, meghívták Csesztvére is. Akkor még nem gondoltam, hogy egyszer én is fogok lakni abban az épületben Csesztvén, amit az apám épített.

Amikor megtudtam, hogy megyünk Csesztvére, nagy izgalom fogott el, mert azt tudtam, hogy amint megyünk Gyarmatra, Lőrincpuszta után jobbra, a fák közep bekanyarodó titokzatos úton lehet odajutni. S megláthatom Csesztvét, a mesefalumat, ahol az anyám élt és olyan boldog volt. Amikor a zörgős kocsi jobbra fordult, hirtelen csend lett, mert földútra értünk és mentünk fel a dombra, behunytam a szememet és vártam a csodát, ami nem sokkal később be is következett. A fák között megláttam a kis házakat és amint beértünk a faluba, megcsapta az orromat a sok színes rózsza mámorító illata. Legalábbis számomra mámorító volt, mert még most is érzem, ha Csesztvére gondolok. Az ünnepségre nem is nagyon emlékszem, csak a kis házakra, a sok virágra, a rózsák szagára, meg arra, hogy anyámat sokan ölelgették, az apámmal kezét fogták és nekem sok néninek és bácsinak kezét kellett csókolnom. Hát a kastélyt, amire a legkiváncsibb voltam, nem nagyon lehetett látni a fáktól, de majd máskor, mondták a szüleim.

S ez a máskor is eljött tizenkét évvel később. A sors úgy hozta, hogy a tanítóképző elvégzése után többek kérésére nem tanultam tovább, hanem elmentem tanítani. Kicsalomban és Csesztvén helyettesítettem a fronton szolgáló tanítókat. 1943 tavaszán kerültem Csesztvére, ott voltam szeptember közepéig. Akkor felvettek a budapesti Képzőművészeti Főiskolára. Nagy volt a rizikó, mert az állásomat fel kellett mondanom, hogy felmehessek a felvételi vizsgára, ami két hétig tartott.

Csesztvét húsz éves fejjel is nagyon szépnek és kedvesnek találtam. Rövid idő alatt sok jó ismerősre tettem szert. Volt ott egy plébános és a katolikus kántor, nagyon kellemes emberek voltak, de a szülőkkel, gyerekekkel is igen jó volt a kapcsolat. A kastélyban egyszer tettem látogatást, azt a bizonyos kötelező bemutatkozást. Bizony én már nem tudom, hogy pontosan kik voltak ott. Az anyámról esett egy pár szó, de közelebbi kapcsolat nem alakult ki köztünk, mert nem sokáig voltam ott.

Réti Zoltán: „Isten dicsére embert áldozám” (VII.)

Később, 1946-ban, a háború után összetalálkoztam Grosschmidt Istvánnal Garmischban, mindketten siettünk, de érdekes volt, mivel Csesztve egy pillanatra megérintett a távoli idegenben.

Csesztve a Madách család mellett számomra a cseresznyéről is emlékezetessé vált. A környék legfinomabb cseresznyéje Csesztvén termett. Hatalmas cseresznyefákról egyágú létra segítségével, akrobatikus ügyességgel szedték a gyümölcsöt férfiak és nők, felnőttek és gyerekek egyaránt. A cseresznye annyira áthatotta az életüket, hogy cseresznyeszédéskor az istentiszteleti rendet is meg kellett változtatni, hogy a rengeteg finom gyümölcs kárba ne vesszen. Kocsival, gyalog hordták a gyarmati piacra a cseresznyét. Nekem is jutott belőle bőven, annyi finom cseresznyét sem azelőtt, sem azóta nem ettem. Állítólag Madách Pál telepített sok gyümölcsfát és szőlőt a faluban.

A háború után Patvarcra kerültem; közel Balassagyarmathoz. Itt nálam kialakult egy baráti kör, ahol zenét hallgattunk és sokat beszélgettünk mindenről. Művészetről, irodalomról, és a nagy átalakulásról. És persze a Tragédiáról. A lakásom egy csendes sziget volt a nagy politikai csatározások közepette, szívesen jöttek hozzám, akik nyugalomra vágytak. Volt iskolatársaim és tanárim Gyarmatról, de mások is. Rendszeres vendégem volt *Manga János*, a múzeum igazgatója, *Nyéki Lajos*, a későbbi párisi költő-nyelvész, aki pár éve cikket írt *Mózes-sorozat*omról.

Különösen közel állt hozzám Farkas András, akivel együtt jártam a képzőművészetre. Bár felettem járt, nagyon megörültünk egymásnak, sokat sakkoztunk és jártuk a környéket a „felszereléssel” és festettünk, rajzoltunk. Komoly beszélgetések zajlottak *Az ember tragédiájá*-val kapcsolatban, mert Nyéki Lajos egy tanulmányt készített, melyet később, a *Palócföld* első számában közzétett, majd folytatott olyan céllal, hogy minél többen megismerhessék Madách Imre munkásságát. Ilyen céllal tartottunk u.n. „ismeretterjesztő előadásokat”. Nyéki Lajos cikke így indul: „*Madách életművét ismertetni nem könnyű feladat. Előadótól, hallgatótól egyaránt nagy összeszedettséget, sokrétű ismereteket követel meg... Ez az írás szeretne megbirkózni a feladattal és segítséget nyújtani ahhoz, hogy az előadók megbirkózzanak vele.*” (Palócföld 1954. december, I. évfolyam I. szám) Megható, hogy mennyire komolyan vettük a „kultúra terjesztését”.

Baráti társaságunkhoz tartozott *Butler János*, aki a Madách-család rokonságához tartozott, nagyon szenvedélyesen és okosan tudott hozzászólni.

Ami a Madách-művek illusztrálását, képi megfogalmazását illeti, elsősorban a *Zichy*-rajzok lebegtek a szemünk előtt. Történt egyszer, hogy megvettem *Szalay Lajos* híres albumát (Singer és Wolfner, Budapest, 1945), melyben rajzai láthatók. Rajzainak nagyvonalúsága, szenvedélyessége, összefogottsága, váratlan fordulatossága a kemény durvaság és a lágy szelídség között, mindenek előtt a vonal tisztelete és ereje, nagy hatást gyakorolt ránk, természetesen Farkas Andrásra és rám elsősorban. Farkas András rövidesen el is készítette az első Tragédia-illusztráció sorozatát. Azt nem állítom, hogy Szalay Lajos hatására, de Szalay hatott akkoriban szinte minden magyar grafikusra. Ő később egy önálló nyelvet fejlesztett ki magának, egy hallatlanul finom Farkas-stílust.

1950-ben Gyarmatra kerültem, ahol több iskolában tanítottam, így a tanítóképzőben majd a zeneiskolában igazgatóként. Akkor már Szabó József Balassagyarmaton élt. Én ismertem, mert mint evangélikus püspök, nekem hivatalosan előljáróm volt. De később *Farkas András*sal is,

velem is mint Madách-gyűjtő, komolyabb barátságot tartott fenn. Rendszeresen eljárt kiállításainkra, a zeneiskolában hangversenyeinkre (egész „udvar” kísérte őt ilyenkor), sőt hatalmas könyvtárában többször vendégei lehettünk.

Amikor híre ment, hogy Balassagyarmaton Szabó Józsefnek nagy Madách gyűjteménye van, sokan küldtek neki tanulmányokat, albumokat, költeményeket, de saját munkákat is. Ezeket mindig megmutatta, így a legfrissebb Madách-kérdésekről tájékozódhattam. Emlékszem, mennyire örült *Kass János* sorozatának, vagy *Ránki György* opera-partitúrájának. Az utóbbival kapcsolatban azonnal telefonált nekem, hogy szeretné meghallgatni, tájékozódni, hogy milyen zene ez. Még aznap este bejött a zeneiskolába, ahol zongorán „több kézzel” próbáltunk részleteket megszólaltatni.

Aztán Ránki György is megkapta a Madách-díjat Salgótarjában. Engem bíztak meg a rendezők, hogy kalauzoljam a zeneszerzőt. Kérdeztem tőle, nem fáj-e neki, hogy nem játsszák az operáját. Nem, mondta. Elkészült, megvan. Nyugodt vagyok, mert eljön annak is az ideje.

Szabó József a Madách-díjat már csak győri lakos korában kapta meg.

Annak ellenére, hogy nekem Madách Imre és Csesztve nemcsak sokat jelentett, hanem mást, mint másoknak, a művek képi megjelenítéséhez nagy gátlásokkal fogtam hozzá. A művek és én közöttem mindig ott volt Csesztve és a sok közvetett és közvetlen élmény.

Ám 1968-ban Firenzében feleségemmel bementünk a Sta Maria del Carmine Brancacci kápolnába, ahol megláttam *Masaccio Kiűzetés a paradicsomból* című freskóját, miközben a templomban éneklő hívek gyönyörű, hajlékony hangzása betöltötte a kápolnát is. Ez az élmény nagy nyugalommal árasztott el.

En úgy mondom, hogy *Az ember tragédiáját*, vagy a *Mózes*t nem magyarázni akarom, hanem csak egy-egy képet szeretnék csinálni, akkor, ha a művek olvasása közben megjelenik nekem valami a bensőmben. S ha én azt fontosnak tartom.

*

1989-ben *Moldvay Győző*, a *Hatvani Galéria* vezetője rendezett egy kiállítást, ahol Madách Imre *Az ember tragédiájához* és a *Mózes*hez készített sorozataimat állítottam ki. Közben kiírtak egy pályázatot a középiskolák számára az alábbi címen:

„*Az ecsettel megidézett Madách*”

Gondolatok Réti Zoltán festőművész akvarellsorozatáról

A díjkiosztási ünnepségre nem tudtam elmenni, de a rendezők elküldtek néhány díjnyertes pályamunkát. Már az meglepett, hogy sokan írtak dolgozatot, nagy volt az érdeklődés és egy-egy pályázó több gépelt oldalt írt. De az különösen dicsérendő, hogy a középiskolások nagyon komolyan vették a feladatot és találó mondatokat írtak le.

Egy példa: Kepler és Borbála (VIII.)

Az én szövegem, amit a Madách Társaság lapjában írtam: „Kepler, a nagy tudós fent ül kutató távcsöve mellett, elmerülve a csillagos ég titkainak szemléletében. Csodás dolgokat lát, nem veszi észre, hogy közben Borbála másfelé megy. Kettőjük útja nem egy irányba vezet. Elítéljük Borbálát, de talán némi szánalmat is érzünk iránta, mert egyedül van. A hideg-kék csillagoktól lépcsőn jövünk a meleginóber Borbála világához.”

Mike Éva, az első helyezett, a hatvani Széchenyi István Szakközépiskola IV. A. osztályának tanulója:

„A késő középkorba vezet a Kepler és Borbála című festmény. A szín sokat elárul a kor felfogásából. Szinte az egész kép mélykéknak tűnik. Egyedül Borbála alakja töri meg ezt a sötétséget. Ádám Kepler alakjában tűnik fel, aki az eget szemléli, a csillagok titkait kutatja. Tudományát azonban nem adhatja tovább. Éva, aki Borbálát testesíti meg, teljesen elüti környezetétől. Szinte lázadásnak hat felcicomázott alakja.”

Fácán Zsuzsanna, II. helyezett, a Széchenyi István Szakközépiskola III. A. osztályos tanulója:

„Uralkodó szín a vörös, a fekete és a sötétkék. A vörös itt Borbálát jellemzi. Egy élvezet, szerelemre vágyós erotikus nő. A ruha mélyen dekoltált. Az arcán látszik, hogy boldogtalan. Kepler teljesen távol van tőle, a csillagokkal van elfoglalva. Egyszerűen jellemezve, magányos, sötét.”

Simon Hilda és Józsa Márta, a Hatvani Bajza József Gimnázium III. A. osztálya, V. helyezett:

„Ezen a képen újra megjelenik Ádám és Éva. Éva, mint Borbála a nagyvilági hölgyet testesíti meg, ruhája gazdag, kacér, az evilágiságot jelképezi, felszínes, élvezetre törő életet.

Borbála lábától egy lépcső vezet a kép háttérében látható, háttal ülő Keplerhez. Bár ezen a lépcsőn nem lehet felmenni, az szimbolizálja a két ember közötti leküzdhetetlen távolságot, valamint az, hogy mindketten háttal állnak egymásnak. Borbála kitekint a képből, Kepler az égboltot figyeli, csak a körvonalait látjuk, belevész az esti homályba.

A kép előtere világos, egyedül Borbála alakja izzik vörösen, az egész képet uralja a kék, mely egyre sötétül.

Itt is felfedezhetjük a háromszög kompozíciót, ami a megváltoztathatatlan kapcsolatot jelképezi.

Kepler látókörébe eső csillagok fehéren világítanak, ez jelképezheti azt is, hogy elfordul a világtól, és a tudomány határozza meg az életét. Pozitív szerepét alátámasztja a kék szín többsége. (Őt magát is ezzel a színnel jelzi Réti)

Kepler magasabban van, mint Borbála, ez is alátámasztja erkölcsi felsőbbségét.”

Nagyon találóan írnak a Mózes sorozatról is.

Mike Éva:

„Az első képen azt a pillanatot örökíti meg, amikor Jókhebed elmondja Mózesnek, hogy valójában kicsoda is ő. Jókhebed kétségbeesett arccal öleli át szeretett fiát. A kéz elhelyezkedése sokat elárul Jókhebed érzéseiből. Az idős anya ölelése ez, azé a nőé, aki sok éven át csak dajkája lehetett fiának.”

Folytatni lehetne a példákat.

Ezek a visszaigazolások érdekesek, különösen azért, mert a mindenre érzékenyen, kíváncsian reagáló fiatalok élményei.

*

Végezetül mit mondhatnék?

A hely szelleme lebeg Csesztve felett. Madách és a falu összetartoznak. Természetesen ez az érzés annál erősebb, minél közvetlenebb kapcsolata van valakinek ezzel a szépfekvésű, nógrádi kis falucskával.

Azt hiszem, ezt a lokálpatriotizmust ápolni kell, elsősorban azért, hogy hasznos legyen, különösen a jövő szempontjából, a jövő érdekében. Ajánlatos, hogy a fiatalok a nagy lármázások mellett (helyett) értékes művekkel kapcsolatba kerülhessenek, melyek vonzásában megízlelhetik a meditálást, az aktív alkotói gondolkodást. S hogy többek között Madách Imre életműve erre alkalmas, az bizonyítható.

De Madách közvetlen eligazítást is ad ez ügyben, amikor azt fejtegeti 1862-ben, a Kisfaludy Társaságban elmondott székfoglaló beszédében, hogy a szépnek „árván hagyott helyére” az érdekes, az ingerlő került.

Amint látjuk, az ifjúság jelentős részét nemcsak az „érdekes” érdekli, hanem az értékes is.

Madách műveinek ilyen szempontok figyelembe vételével is közel kell kerülni a fiatalok minél szélesebb rétegeihez.

Réti Zoltán: Kepler és Borbála (VIII.)